
WILLEM III EN DE ENGELSE POLITICI, 1688-1702

W. Troost

Inleiding

Op 23 oktober 1689 vermeldt Constantijn Huygens jr. in zijn Journael een gesprek met Dykvelt, één van Willems politieke adviseurs. In die conversatie laat Huygens Dykvelt zeggen dat de koning hem (Dykvelt) dikwijls gezegd had: "Ick sie wel dat dit volck niet voor mij, noch ick voor dit volck niet gemaectt zijn."¹

In een jaar tijd was de houding van de Engelse bevolking tegenover Willem III sterk gewijzigd. Bij zijn aankomst in Londen op 18 december 1688 had men hem luid toegejuicht, overal langs de wegen droeg de bevolking Oranjekleding en hoeden.² Aan dat enthousiasme was echter snel een einde gekomen. De persoon van de koning was daarvoor gedeeltelijk verantwoordelijk. Willem III beantwoordde niet aan het Engelse vorstenideaal. Hij was stuurs en onaantrekkelijk, zijn geslotenheid en teruggetrokkenheid stonden in scherp contrast met de beminnelijkheid en zwier van Karel II. Zoveel mogelijk meed Willem openbare festiviteiten, en wanneer hij in Engeland verbleef, resideerde hij niet in Londen, maar op Hampton Court, waar de lucht voor hem gezonder was. Invloed op de koning hadden vooral zijn Nederlandse gunstelingen, waarvan de in maart 1689 tot graaf van Portland verheven Hans Willem Bentinck de belangrijkste plaats innam. Dit wekte wrevel bij de Engelsen, die ook in het leger de belangrijkste banen aan Nederlanders zagen toevallen. Meer en meer drong de mening door, dat de komst van Willem slechts een Hollands plan was geweest om Engeland aan zijn handelsbelangen te onderwerpen.

Niet alleen de persoon van de koning, maar ook het te voeren beleid vormde een bron van tegenstelling tussen Willem en de Engelse politieke natie. Willems overtocht was vooral ingegeven door het motief Engeland in de oorlog tegen Frankrijk te betrekken. De graaf van Halifax, één van de weinige Engelse politici waarmee Willem redelijk overweg kon, merkte

daarover op: "His eagerness that way never ceased; it may bee a question, whether that thought was not the greatest inducement to his undertaking".³ Voor de Engelsen echter had de oorlog geen hoge prioriteit. Van belang achtten zij vooral Willems verklaring, dat hij naar Engeland was gekomen om de vrijheid en de protestantse godsdienst te beschermen, en alle politieke zaken aan een vrij en wettig gekozen parlement voor te leggen.

Dit parlement, *Conventie* genoemd, omdat alleen een koning het parlement bijeen kon roepen, terwijl Willem slechts de voorlopige regering had aanvaard, kwam op 22 januari 1689 bijeen. Daar bleek hoezeer de Engelse politici verdeeld waren en Willem slechts voor eigen politieke doeleinden wilden gebruiken.

Tijdens de *Restauratie* bestonden er aanvankelijk geen politieke partijen. De politiek werd bepaald door Court - Country tegenstellingen. Gedurende de *Exclusion Crisis* van 1679-1681 maakten Whigs en Tories hun opgang, waarbij we wel in het oog dienen te houden, dat deze partijen niet vergeleken mogen worden met moderne partijen, wat betreft organisatie, ideologie en sociale achtergrond van hun aanhangers.

Inzet van de politieke strijd tussen beide partijen was de vraag, of de broer van Karel II, Jacobus, die zich openlijk tot het katholicisme had bekeerd, gerechtigd was Karel op te volgen. De Whigs meenden van niet, terwijl de Tories, die sterk beïnvloed werden door de theorie van het goddelijk koningschap, juist van het tegenovergestelde overtuigd waren. Karel II, gesteund door de Tories, wist de strijd te winnen waren, de Whigs werden vervolgd en hun leiders uitgeschakeld. Zijn broer, die in 1685 de troon besteeg, genoot gedurende korte tijd de steun van de Tories, maar toen Jacobus II pogingen ondernam het katholicisme weer in ere te herstellen, vervreemde hij zijn oorspronkelijke bondgenoten van zich, omdat de Tories trouwe aanhangers van de Anglicaanse Kerk waren. De meerderheid van de Engelse politiek natie stelde zich op tegen Jacobus, die, toen bleek dat praktisch niemand hem tegen zijn schoonzoon wilde steunen, naar Frankrijk vluchtte.

Na de vlucht van hun gemeenschappelijke tegenstander raakten Whigs en Tories slaags met elkaar. Een Whig *Member of Parliament*, Pollexfen, sprak op 29 januari 1689: "Fear of Popery has united: when that is over we shall divide again".⁴ Overigens konden niet alle parlementariërs in het Whig- of Torykamp ondergebracht worden. Tellingen hebben uitgewezen dat er 151 echte Tories en 174 overtuigde Tories waren. Tweehonderd leden hadden geen duidelijke partijbinding en stemden al naar gelang het hen wenselijk leek.⁵

Het eerste punt waarover beide partijen elkaar in de haren vlogen, was de kwestie van de troonopvolging. Binnen de Whigs bestond een radicale factie, die Willem *sole monarch* wilde maken, om aan te geven dat onderdanen het recht hadden zelf hun koning te kiezen.⁶ Een minder extreme groep, onder leiding van de jonge en veelbelovende graaf van Shrewsbury,

meende dat het beter was Willem en Mary samen tot koning en koningin uit te roepen.⁷

De Tories, die in het Hogerhuis van de Conventie een meerderheid bezaten, waren onderling ook verdeeld over de positie, die Willem zou moeten krijgen. Een groep met de Lords Rochester en Clarendon, zwagers van de gevluchte Jacobus II, gaven de voorkeur aan een constructie waarin Willem als regent voor zijn schoonvader zou optreden.⁸ Zij beschouwden Jacobus nog steeds als hun wettige vorst, en hoewel zij zijn terugkeer niet gewenst achtten, weerhield hun geloof in het goddelijk koningschap hen ervan, te verklaren dat door de vlucht van Jacobus de troon 'vacant' geworden was. Toen dit regentschapsidee op 29 januari 1689 door het Hogerhuis verworpen werd, wilde de graaf van Danby, die als machtige *Lord Treasurer* van Karel II in 1677 het huwelijk tussen Willem en Mary had gearrangeerd, maar aan wiens politieke carrière tijdens de *Popish Plot* hysterie een einde gekomen was, Mary als koningin naar voren schuiven. Met dit voorstel hoopte hij de Tory-eenheid te behouden.

Willem voelde echter niets voor de functie van prins gemaal. Begin februari liet hij daarom aan Halifax, Danby en Shrewsbury weten:

"No man can esteem a woman more than I do the Princess, but I am so made that I can not think of holding anything by apron strings. Nor can I think it reasonable to have any share in the government, unless it be put in my own person, and that for the term of my life. If you think fit to settle it otherwise, I will not oppose you, but will go back to Holland".⁹

Deze interventie van Willem bracht Danby ertoe, zich akkoord te verklaren met *joint monarchy*, een compromis tussen de contracttheorie, waarbij de onderdanen hun vorst mogen kiezen, en het erfelijk koningschap.¹⁰ Op 13 februari 1689 accepteerden Willem en Mary de kroon van Engeland. Weliswaar waren ze beide soeverein, maar de werkelijke macht kwam, zoals hij ook gewild had, bij Willem te liggen.

De Trimmer in actie, 1689 - 1690

Bij het vormen van een regering hield Willem zijn centrale doelstelling, oorlog tegen Frankrijk, scherp in het oog. Die strijd moest een nationale aangelegenheid zijn, en daarom nam Willem, hoewel hij eigenlijk niet gecharmeerd was van politieke partijen, zowel Tories als Whigs in zijn kabinet op. De koning bepaalde nadrukkelijk zelf het beleid van de regering, want ministeriële verantwoordelijk was in die tijd nog een onbekend fenomeen.

Bij zijn afweging politici van beide partijen een plaats te geven in het kabinet, werd Willem sterk beïnvloed door de graaf van Halifax, een poli-

ticus van het midden, die in een artikel *The Character of a Trimmer* zijn politieke filosofie van de gulden middenweg had neergelegd:

"This innocent word Trimmer signifieth no more than this that if men are together in a boat, and one part of the company would weigh it down of one side, another would make it lean as much to the contrary; it happeneth there is a third opinion of those who conceive it would do as well if the boat went even, without endangering the passengers".¹¹

Zo werd Danby, een gematigde Tory, die aanvankelijk alleen Mary op de troon had willen zien, president van de *Privy Council*, de regeringsraad. De Trimmer Halifax mocht de functie van *Lord Privy Seal* bekleden. De graaf van Nottingham, voorstander van het regentschapsidee, kreeg ondanks het feit dat hij de koning slechts *de facto* wilde erkennen, de functie van staatssecretaris. Willem hoopte met deze benoeming Tories voor zich te winnen, die zich op de rechtervleugel van de partij bevonden. Het andere staatssecretariaat werd toegewezen aan Shrewsbury, de leider van de Whigs. Een *Lord Treasurer* werd niet benoemd. De *Treasury* werd in commissie geplaatst, waarbij de meeste posten naar Whig-politici gingen, onder wie Henry Capel, een broer van de voormalige Whig-leider Arthur Capel, graaf van Essex, die in 1683 door Karel II gearresteerd was en zelfmoord had gepleegd in de Tower.¹² De Whig John Somers, één van de verdedigers van de zeven bisschoppen, die in mei 1688 geweigerd hadden hun geestelijken opdracht te geven de tweede *Declaration of Indulgence* van Jacobus II voor te lezen, de Whig John Somers, werd *Solicitor-General*.

Hoe begrijpelijk Willems keuze voor een *mixed cabinet* op zichzelf ook was, in de praktijk leidde dit niet tot een homogene regeringsploeg. De beide staatssecretarissen Shrewsbury en Nottingham - konden niet met elkaar overweg. Hetzelfde gold voor Danby en Halifax, die, beiden uit Yorkshire afkomstig, al sinds het eind van de zestiger jaren elkaars rivalen waren.¹³ Danby had gehoopt, dat Willem zijn vele werk ten behoeve van de revolutie - hij had de opstand tegen Jacobus in Yorkshire geleid - zou belonen met de functie van Lord Treasurer, die hij onder Karel II ook al bekleed had. Willem, die zelf Eerste Minister wilde zijn, onthield Danby die functie, omdat hij bang was door hem overheerst te worden.

Een effectief beleid werd door de tegenstellingen binnen het kabinet dus onmogelijk. Willem had de zaken kunnen coördineren, maar daar kwam hij veelal niet aan toe, omdat hij de nieuwe werklast overweldigend vond. Daarom stelde hij bepaalde besluiten soms uit. Kwesties die de koning daarentegen wel probeerde te regelen, zoals de staatsfinanciën en de verhouding tussen de 'Established Church' en de 'dissenters', leidden tot conflicten met het parlement. Bovendien werd Willems balanspolitiek onmogelijk gemaakt door het extremisme van de Whigs.

De inkomsten van de koning bestonden uit de *ordinary revenue* en de

additional supply. Met de *ordinary revenue*, de opbrengst van de *excise* (omzetbelasting) en de *custom duties* (invoerrechten) werd de koning geacht de gewone uitgaven in vredestand te bekostigen. Onder bijzondere omstandigheden, zoals in oorlogstijd, kon het parlement een *additional supply* voteren om de extra kosten van leger en vloot te financieren.

Toen het eerste en enige parlement van Jacobus II in mei 1685 bijeenkwam, stond het de gewone inkomsten voor het leven aan de koning toe. Groot was derhalve Willems teleurstelling en woede toen het Lagerhuis op 11 maart 1689 besloot de *ordinary revenue* maar tot 24 juni van dat jaar toe te staan. De koning was des te meer ontstemd, omdat hij de Whig Thomas Wharton, de *Comptroller of the Household*, opdracht had gegeven het Lagerhuis te verzekeren dat hij, in een poging de financiën sneller geregeld te krijgen, de gehate *heart tax* wel wilde opgeven. Aan Halifax vertrouwde Willem op 28 maart toe toe, dat "The Commons used him like a dog".¹⁴ Het Lagerhuis was ook niet van plan Willem de *ordinary revenue* voor het leven toe te staan. Het verst waartoe het wilde gaan was in april 1690 toen aan Willem de helft van de omzetbelasting voor het leven en de invoerrechten voor vier jaar werden toegestaan. Zowel Whigs als Tories gaven de koning opzettelijk onvoldoende inkomsten om zo regelmatig zittingen van het parlement af te dwingen.¹⁵ Op deze manier gaf het parlement inhoud aan de vage clausule in de *Declaration of Rights* dat parlementen vaak bijeen moesten komen. De Engelse politici wisten dat Willem in zijn hart een autoritaire vorst was. Hun ervaringen met Jacobus hadden hen geleerd maatregelen te nemen om naar absolutisme strevende vorsten te dwarbomen.

Willems godsdienstpolitiek mislukte grotendeels door eigen fouten. In Engeland was het overgrote deel van de bevolking lidmaat van de Anglicaanse Kerk, er waren slechts een half miljoen dissenters. Naar Engelse maatstaven was Willem een dissenter. Zijn lidmaatschap van de Gereformeerde Kerk stelde hem in Engelse ogen op één lijn met de presbyterianen. De koning was voorstander van een terugkeer van de dissenters naar de Anglicaanse Kerk en daarom diende Nottingham, die ook verzoening tussen Anglicanen en dissenters voorstond, op 27 februari 1689 in het Hogerhuis twee wetsvoorstellen in, een *Comprehension* en een *Toleration Bill*. Het eerste wetsontwerp moest een soepele overgang van dissenters naar de Church of England mogelijk maken. Voor het kleine groepje dissenters, dat volgens de koning en Nottingham niet tot de Anglicaanse Kerk wenste toe te treden, werd in de *Toleration Bill* op bepaalde voorwaarden vrijheid van godsdienstuitoefening in het vooruitzicht gesteld. Toen op 14 maart de beide wetsvoorstellen in het Hogerhuis behandeld werden, maakte Willem een grote fout. Zonder dat hij zijn Toryministers raadpleegde, die als overtuigde aanhangers van de Church of England toch meer moeite hadden met *comprehension* dan de Whigs, sprak de koning op 16 maart in het Hogerhuis de hoop uit dat "all Protestants that are willing and able to serve" regeringsambten mochten bekleden. Daarmee gaf Willem aan dat hij

de *Test Act* van maart 1673 wilde afschaffen, die het dissenters onmogelijk maakte in overheidsdienst werkzaam te zijn. De Tories die de *Test Act* als een middel beschouwden om de machtspositie van de Anglicaanse Kerk te handhaven waren furieus en verwierpen Willems voorstel, dat slechts door extreme Whigs als William Sacheverell en Henry Capel werd gesteund. Daarmee was ook het lot van de *Comprehension Bill* bezegeld. Alleen de *Toleration Bill* werd wet, waardoor de dissenters de nodige godsdienstvrijheid kregen.¹⁶ Deze twee politieke nederlagen waren een tegenslag voor Willem, maar niets ergerde hem zo mateloos als het optreden van Whigs.

Die waren van mening dat zij de belangrijkste bijdrage aan de revolutie hadden geleverd en daarom aanspraak op alle ministerposten konden maken. Willem was er terecht van overtuigd dat hij zonder de hulp van de Tories nooit koning had kunnen worden en om die reden had hij ook Tories in zijn kabinet opgenomen. De Whigs konden echter niet vergeten dat de Tories hadden willen meewerken aan de vestiging van het absolutisme tijdens het bewind van Karel II en Jacobus II. Daarom zagen zij met afschuw aan hoe Halifax, die tegen de *Exclusion Bill* gestemd had, nu zo'n belangrijke plaats in het kabinet innam. Om Halifax te treffen dienden de Whigs bij monde van Henry Capel op 3 augustus 1689 een motie in, waarin zijn ontslag geest werd. De motie werd met een meerderheid van slechts 11 stemmen verworpen omdat zich onder de minderheid die voor gestemd had een aantal vrienden van Danby bevond, die op die manier uiting gaven aan het ongenoegen van hun patroon over de belangrijke positie van Halifax.¹⁷

Willem wilde eigenlijk al op 11 augustus het parlement ontbinden. Volgens Halifax vroeg hij zich af of "it was to be considered whether he might rely upon the Church party". In Willems ogen waren de Whigs republikeinen met "a design for a Commonwealth"¹⁸ en koesterden zij plannen om zijn gezag tot dat van een doge van Venetië te beperken. Shrewsbury, die beseftte dat Willem genoeg van de Whigs begon te krijgen wilde al op 27 augustus zijn ontslag indienen. In december probeerde de Whigleider, die overigens zeer in de gunst van Willem stond en vanwege de sympathie die hij overal opwekte *King of Hearts* werd genoemd, de koning ervan te weerhouden met de Tories in zee te gaan:

"I shall make no difficulty to own my sense, that your Majesty and the government are much more safe depending upon the Whigs, whose designs if any against, are improbable and remoter than with the Tories, who many of them questionless would bring in King James, and the very best of them, I doubt have a regency still in their heads".¹⁹

Het optreden van de Whigs bij de behandeling van "a bill for restoring corporations" nam Willems wantrouwen tegenover hen echter niet weg. Na de *Exclusion Crisis* had Karel II de charters van veel corporations ingeno

Karikatuur van Jacobus II en Lodewijk XIV

men en ze zo gewijzigd dat bij verkiezingen voor het parlement slechts volgzaame Tories gekozen konden worden. Nu moesten de oude *charters* hersteld worden en op 2 januari 1690 stelde Sir William Sacheverell voor een clause aan het wetsvoorstel toe te voegen om alle corporationleden die meegewerkt hadden aan het overhandigen van de oude *charters* aan Karel II voor zeven jaar uit te sluiten van ambtsuitoefening in de corporation. Deze clause die vlak na kerstmis in de eerste lezing met 133 tegen 68 stemmen werd aangenomen²⁰, was duidelijk gericht tegen de Tories omdat zij na 1681 de koning geholpen hadden met het veranderen van de *corporationcharters*. De Whigs dreigden Willem dat als hij iets tegen de "Sacheverell clause" ondernam, zij geen medewerking zouden verlenen aan het vaststellen van de nodige belastingen om de in oktober 1689 toegezegde £ 2 miljoen voor de onderwerping van Ierland te kunnen innen.²¹

Willem liet zich echter niet intimideren. Aan Halifax vertelde hij dat "he would not have the bill of corporations pass".²² Door veel Tories op te trommelen zorgde de koning ervoor dat de Whigs bij de derde lezing van de *Corporations' Bill* op 10 januari 1690 hun numerieke meerderheid kwijt raakten. Daarmee bereikte de koning dat de "Sacheverell clause" verworpen werd. Toen de Whigs vervolgens bezwaar maakten tegen zijn voorgenomen reis naar Ierland, schorste Willem op 27 januari het parlement en ontbond het tien dagen later. Verkiezingen werden uitgeschreven en de eerste bijeenkomst van het nieuw te kiezen parlement werd vastgesteld op 20 maart.

Opmars van de Tories 1690-93

De ontbinding van het parlement maakte een eind aan Willems balanspolitiek en betekende een stap in de richting van de Tories, hoewel het de koning veel moeite kostte die stap te nemen. Zo liet de koning Halifax, die de gevolgen van de parlamentsontbinding goed inschatte en om ontslag vroeg, maar met moeite gaan:

"Hee [the king] argued earnestly against me, and as I was going out, shut the door and said hee would not take the Seals".²³

Willem besloot eerst de verkiezingsresultaten af te wachten voordat hij de samenstelling van zijn ministerploeg veranderde. De verkiezingen leverden winst op voor de Tories. Voor de koning was het gunstig dat het aantal placemen, regeringsambtenaren die in het parlement gekozen waren en over het algemeen de regering steunden, steeg van 101 tot 119.²⁴ Ook het aantal gematigde politici zonder nauwe pertijbinding nam toe²⁵ en dit bood de koning de mogelijkheid het gematigde Tory kabinet-Carmarthen-Nottingham te belasten met de regering (Danby was inmiddels tot markies van Carmarthen verheven). Extreme Whigs, als Capel werden uit de *Treasury*

Commision gezet en een vriend van Carmarthen, Sir John Lowther, werd nu *first lord of the Treasury*. De graaf van Pembroke, die goede contacten met Nottingham onderhield werd hoofd van de Admiraliteit. Nottingham had nog graag drie leidende Lagerhuisleden, Edward Seymour, Thomas Clarges en Christopher Musgrave aan een baan willen helpen, maar daarin slaagde hij niet, omdat Willem teveel op de Tories zou gaan steunen. Niet alle Whigs werden dan ook ontslagen. John Somers bleef *Soliciter-General* en Thomas Wharton *Comptroller of the Household*. Willem had met name Shrewsbury voor het kabinet willen behouden en hoewel de koning hem waarschuwde dat zijn ontslag "would force him [the king] to put himself into Lord Carmarthen's hands"²⁶, liet Shrewsbury zich niet vermurwen aan te blijven.

De belangrijkste taak waartegenover de koning en zijn ministers zich gesteld zagen was de op 8 mei 1689 aan Lodewijk XIV verklaarde oorlog. Aanvankelijk wilde het Lagerhuis daarvoor wel de nodige gelden toestaan. In de zitting van 1690-91 kreeg de koning een *additional supply* van £1.800.00 voor de vloot en de parlement was bereid £2.300.000 voor een leger van 65.000 man te voteren.²⁷ Wel vroeg het Lagerhuis in december 1690 om de vorming van een uit negen personen bestaande *Commision of Public Accounts*. Deze commissie moest de regeringsuitgaven controleren en daarover aan het Lagerhuis rapporteren.

Een jaar later echter kreeg het kabinet meer oppositie te verduren. Afgezien van de onderwerping van Ierland in oktober 1691 had noch de marine, noch de geallieerde legers overwinningen geboekt. Tory en Whig parlementariërs, die geen zitting in de regering hadden, begonnen kritiek uit te oefenen op hun partijgenoten in de regering. Beide partijen raakten verdeeld in zogenaamde Court en Country facties²⁸ en er ontstond een hergroepering van de partijen, want Country Tories als Thomas Clarges en Christopher Musgrave, trouwe zonen van de Church of England, die tegen het vacant verklaren van de troon gestemd hadden²⁹, zochten toenadering tot Country Whigs met een dissenter achtergrond, zoals Paul Foley en Robert Harley, die de "Sacheverell clause" hadden gesteund en tijdens de verkiezingen in 1690 door de Tories op een zwarte lijst van *Common-wealthmen* waren gezet.³⁰

Dit nieuwe samenwerkingsverband werd mogelijk doordat constitutionele en godsdienstige zaken, die van 1688 tot 1690 zeer in de belangstelling hadden gestaan nu wat op de achtergrond raakten. De oorlog en alles wat daarmee samenhing begon nu een centrale rol in de Engelse politiek te spelen.

De nieuwe groepering van de Country Tories en Country Whigs, aanvankelijk nog niet zo groot en door hun onderlinge verschillen nog lang geen hechte eenheid, wantrouwde de regering. Ze hadden weinig op met Willem en zijn Nederlandse gunstelingen. Ze waren vooral bang voor de koning, die ondanks constant geldgebrek inmiddels wel over een leger van 65.000 man beschikte, wat een voor Engelse begrippen ongehoord groot aantal

was. Door de oorlog nam het aantal ambtenaren in leger, vloot en regeringsdepartementen toe. De regering probeerde hen het Lagerhuis in te loodsen om zo een grote groep jaknikkers te creëren. Het in 1690 gekozen parlement zou spoedig bekend staan als het "officers of pension Parliament", in de ogen van de Country oppositie vol met *placemen* die afhankelijk van de Kroon waren. Als lid van de in december 1690 opgerichte *Commission of Public Accounts* moest Harley regelmatig constateren dat de overheidsfinanciën niet goed beheerd werden. Daarom wilde hij de overheid kritisch volgen en zag hij zichzelf in de rol van *Physician of the state*.³¹

In het in oktober 1691 bijeengekomen parlement richtte de kritiek van de Country oppositie zich op de door de koning voorgestelde omvang van leger en vloot. Ondanks bezwaren van het hof werd Harley op 9 november benoemd tot voorzitter van een *Committee for examining the estimates of the fleet*. Vijf dagen later bracht de commissie verslag uit, waarna het Lagerhuis met 174 tegen 147 stemmen accoord ging met haar voorstel de gevraagde £1.855.000 voor de vloot met £279.000 te verminderen. De Country oppositie tegen de legervoorstellen had minder succes. Van de gevraagde £2.256.000 werd £2.101.000 door de *Commons* toegestaan. Het restant zou op de Ierse begroting drukken.³²

Vervolgens probeerde de koning de Country oppositie de wind uit de zeilen te nemen door na de sluiting van de parlamentszitting op 24 februari 1692, de Tories Lord Rochester en Edward Seymour, die zich bij de Country oppositie hadden aangesloten, in de *Privy Council* te benoemen en Halifax en Shrewsbury daaruit te ontslaan. Seymour mocht tevens Sir John Lowther in de *Treasury Commission* opvolgen, maar pogingen Sir Christopher Musgrave voor een regeringsfunctie te strikken mislukten.³³

De benoeming van deze Tory-malcontenten had averechtse gevolgen. Seymour en Rochester hadden onvoldoende politieke vrienden in het parlement om de oppositie tegen het kabinet te verminderen en de Court of ministeriële Whigs waren verontwaardigd over de nieuwe Tory-benoemingen. De politieke basis van het kabinet, waarbinnen Carmarthen en Nottingham niet goed met elkaar samenwerkten, werd nu wel erg smal.

Voor het voortbestaan van het kabinet was het behalen van militaire successen dus bittere noodzaak. De marine boekte eind mei 1692 een overwinning bij La Hogue, waar de Engelse admiraal Russell zijn Franse collega Tourville versloeg. Een aanval op de Franse kust die Nottingham vervolgens wilde ondernemen, vond echter geen doorgang. De staatsecretaris weet het falen van de expeditie aan de Whig Russell, een beschuldiging die laatstgenoemde verontwaardigd van de hand wees. De kritiek op de regering werd heviger toen Lodewijk XIV in juni Namen veroverde en eind juli Willem bij Steenkerke versloeg.

Een gevolg van de nederlaag was dat het kabinet minder nadruk wilde leggen op de strijd in de Spaanse Nederlanden en het plan opvatte meer geld aan de marine uit te geven "to invade France next year with a powerful army".³⁴ De regering achtte het dure Engelse leger verantwoordelijk

voor de grote zilveruitvoer, waardoor er in Engeland geldgebrek ontstond.

Willem III, die deze "blue water strategy" afwees besloot het parlement, waarin volgens Carmarthen vele *country gentlemen* van mening waren dat "sending an army into Flanders is not the way to put an end to the war", tegemoet te komen met de belofte in 1693 weer een aanval op Frankrijk te ondernemen "with a much more considerable force".³⁵ Het Lagerhuis waardeerde deze toezegging, want op 10 december 1692 stelde het £4.017.000 ter beschikking voor de oorlogvoering, slechts £188.000 minder dan de koning gevraagd had.

Het verdere verloop van de zitting toonde evenwel aan dat het kabinet zijn controle over parlement kwijt was geraakt. In januari 1693 nam het Lagerhuis een "bill disabling office-holders and placemen from sitting in the Commons" aan. Deze *Place Bill*, geïntroduceerd door de Country Whig Sir Edward Hussey, parlamentslid voor Lincoln³⁶, wilde de regering de mogelijkheid ontnemen haar ambtenaren in het parlement te laten kiezen. Alleen de Tory ministers John Lowther en Edward Seymour stemden tegen. De *Place Bill* werd weliswaar verworpen door het Hogerhuis, maar daar nam Shrewsbury het voortouw met de indiening van een andere "country favourite", een "bill for the frequent meeting of Parliament", de zogenaamde *Triennial Bill*. Daarin werden jaarlijkse zittingen van het parlement en elke drie jaar nieuwe verkiezingen voorgeschreven. Aanleiding voor de indiening van dit wetsvoorstel was een opmerking van regeringszijde tijdens de behandeling van de *Place Bill*, dat de koning het in 1690 gekozen parlement voor onbeperkte tijd zou laten voortbestaan, omdat zijn *placemen* daarin zo sterk vertegenwoordigd waren.³⁷ Inderdaad was de koning volgens de *Bill of Rights* niet verplicht het parlement te ontbinden en vervolgens nieuwe verkiezingen uit te schrijven.

Nadat de *Triennial Bill* door het Hogerhuis op 22 december 1692 werd aangenomen, gaf het Lagerhuis er op 9 februari zijn fiat aan. Seymours bezwaren tegen de wet, want "against the Crown and the Commons and ought not to be countenanced", maakten geen indruk.³⁸ De koning die de *Triennial Bill* als een aantasting van zijn prerogatief beschouwde, zag zich genooddaakt de wet met zijn veto te treffen.

Aanname van de *Triennial Bill* was mogelijk geweest indien Country Tories en bijna alle Whigs zich verenigd hadden tegen het door de Court Tories gedomineerde kabinet. Aangezien Willem hun medewerking aan de landoorlog onvoldoende achtte, besloot hij de Court Whigs, die hij in januari 1693 nog extra tegen zich in het harnas had gejaagd door in de ruzie tussen Nottingham en Russell partij te kiezen voor zijn staatssecretaris en zijn admiraal te ontslaan, wat meer tegemoet te komen en opnieuw over te gaan tot "a sort of trimming betwixt the parties".³⁹ In maart 1693 werd John Somers, die inmiddels *Attorney-General* was geworden en volgens de bekende dagboekschrijver John Evelyn "a young lawyer of extra-ordinary merit"⁴⁰, tot *Lord Keeper* benoemd. De Whig John Trenchard kreeg de functie van staatssecretaris. Nottingham op wie Willem zeer ge-

steld was, werd (nog) niet ontslagen, maar het verlies van de Smyrnavloot in augustus 1693, waarvoor het Tory triumviraat Delmare, Killigrew en Shovel, dat Russell was opgevolgd, verantwoordelijk werd gesteld, betekende ook het einde van Nottingham omdat hij op hun benoeming had aangedrongen. Hoewel zijn ontslag Willem zwaar viel, zag hij zich toch genoodzaakt op 3 november 1693 aan de Hollandse raadpensionaris Heinsius te schrijven:

"ick voorsie seckerlijk dat ick dingen sal moeten doen seer tegen mijn sin en natures, sonder te weeten ofte deselve van effect sullen zijn oft niet".⁴¹

Het vetrek van Nottingham bood de Whigs nu de mogelijkheid de politieke koers te gaan bepalen.

De Whig Junto 1693-1697

Er lagen een aantal oorzaken ten grondslag aan Willems voorkeur voor de Court Whigs zoals Thomas Wharton, Charles Montagu en John Somers ten grondslag. Hun oppositie tegen het kabinet Carmarthen-Nottingham betekende niet dat ze tegen de oorlog waren. Integendeel, ze verweten de ministers juist dat ze die strijd met te weinig élan voerden.⁴² Hun anti-katholicisme, nog stammend uit de tijd van de Exclusion Crisis ging gepaard met afkeer van het katholieke Frankrijk.

Bovendien kwamen de contacten die de Court Whigs met de Londense zakenwereld onderhielden Willem goed van pas. Zo had Charles Montagu, die in maart 1692 tot *Treasury Commissioner* benoemd was in de daarop volgende decembermaand 1 miljoen pond weten te lenen in de City. Voor Willem was het belangrijk te weten dat financiering van de oorlog de Whigs geen al te grote problemen zou opleveren.

Ook had graaf van Sunderland er bij Willem gedurende lange tijd op aangedrongen met de Court Whigs in zee te gaan. De zeer intelligente en op macht beluste Robert Spencer, was in februari 1679 door Karel II tot staatssecretaris benoemd. Tijdens de *Exclusion Crisis* viel hij evenwel in ongenade omdat hij zich in september 1680 voor uitsluiting van Jacobus uitsprak, terwijl de koning niet aan de opvolgingsrechten van zijn broer wenste te tornen. Twee jaar later kreeg Sunderland een nieuwe kans de politieke arena te betreden. Zijn ontslag had hem geleerd dat, wilde hij zijn politieke toekomst niet opnieuw in de waagschaal stellen, hij de koning loyaal terzijde diende te staan. Zo werd Sunderland onder Jacobus II de uitvoerder van diens plannen het vorstelijk absolutisme te vestigen en Engeland voor het katholicisme terug te winnen. Als opportunist *pur sang* bekeerde hij zich zelfs tot het katholieke geloof om toch vooral in de gunst van Jacobus II te blijven. Toen Sunderland zich realiseerde dat

Willem III op het punt stond om Engeland binnen te vallen, stortte hij geestelijk in. Zijn voorstellen concessies te doen aan de politieke tegenstanders van Jacobus, werden door de katholieke extremisten in de omgeving van de koning als verraad beschouwd. Ook Jacobus verloor het vertrouwen in zijn eerste minister en ontsloeg hem op het moment dat men in Engeland het bericht ontving dat Willems eerste poging naar Engeland over te steken door tegenwind mislukt was. Zijn vlucht naar de Republiek leek opnieuw het einde van Sunderlands politieke carrière, maar net als in 1680 bleek zijn rol nog niet helemaal te zijn uitgespeeld.

Hoewel Willem volgens Halifax in april 1689 "with great contempt" over Sunderland sprak⁴³, leidde de eerste ontmoeting in april 1691 toch tot een zekere toenadering. Al snel overtuigd van Sunderlands politieke kwaliteiten, vooral op het gebied van de buitenlandse politiek, begon Willem gebruik te maken van de adviezen van deze uitnemende parlamentsmanager. Op het eerste gezicht was de keuze van Sunderland nogal bizar, maar hij had zich zo gecompromitteerd bij alle partijen dat hij volledig afhankelijk was van de koning.

Sunderland raadde Willem aan het falende kabinet Carmerthen-Nottingham de laan uit te sturen en de Court Whigs bij het landsbestuur te betrekken. Volgens Sunderland wilden zij de oorlog met kracht voortzetten en zouden zij veel beter dan Carmarthen in staat zijn het Lagerhuis te controleren.

Willem aarzelde in eerste instantie omdat hij slechte herinneringen aan de Whigs had. Hij vermoedde dat ze, net als in 1689, de regeringsambten wilden monopoliseren. Hij haatte de hooghartige en zeer ambitieuze Wharton. Montagu was ijdel en arrogant, alleen met Somers kon Willem redelijk overweg. Hun eenheid en discipline spraken de koning echter wel aan. Zij konden het kleine en effectieve kabinet vormen, waartoe Sunderland de koning met klem geadviseerd had:

"A cabinet Council of twelve or thirteen men (the Nottingham-Carmarthen government-W.T.) of which no one takes himself to be particularly concerned in the general conduct of affairs, where there is neither secrecy, dispatch or credit is a monstrous thing".⁴⁴

De angst van Willem dat de Whigs zijn prerogatief zouden aantasten, wuifde Sunderland weg met de woorden:

"It was very true that the Tories were better friends to monarchy than the Whigs were, but then his Majesty was to consider he was not their monarch".⁴⁵

Na lang aarzelen ontsloeg Willem Nottingham op 6 november 1693 en benoemde Russell, die nauw met Montagu, Somers en Wharton samenwerkte, de volgende dag opnieuw tot admiraal. Een publieke functie voor Sundeland

durfde Willem niet aan, als "minister behind the curtain" zou hij de politiek van de koning helpen meebepalen en vooral op het gebied van de benoemingen veel invloed verwerven.

Omdat Willem slecht overweg kon met de Court Whigs wilde hij Shrewsbury benoemen in de door het ontslag van Nottingham opengevallen post van staatssecretaris. De *King of Hearts* kon dan de verbindingsschakel vormen tussen de koning en het kabinet.

Shrewsbury weigerde staatssecretaris te worden "unless his majesty would promise to pass the Triennial bill".⁴⁶ Dit vond Willem een te grote beperking van zijn macht. Ook Montagu, Russell, Somers en Wharton verweten Shrewsbury "for so indecent a proceeding".⁴⁷ Deze hield echter vast aan de oorspronkelijke Whigfilosofie van het veilig stellen van de constitutionele vrijheden. Zijn politieke vrienden was het echter in de eerste plaats om regeringsmacht te doen, vermindering van de bevoegdheden van de koning had voor hen geen prioriteit meer.⁴⁸

Met deze overtuiging vervreemdden de Court Whigs enkele Country Whigs, zoals Robert Harley en Paul Foley van zich. Deze politici konden niet accepteren dat hun partijgenoten hun macht uitbreidden wilden meewerken aan het in stand houden van een groot leger. Zij waren verontwaardigd dat de kosten van de oorlog via de *land tax* vooral op hen werden afgewenteld. De City waarmee de Court Whigs nauwe contacten onderhield, verdiende aan de oorlog en betaalde minder belasting dan de *country gentlemen* aangezien er geen belasting geheven werd op roerende goederen.⁴⁹ Vele Country Whigs geloofden dat de koning nog steeds zijn macht wilde vergroten ondanks het feit dat hij het parlement bijeen moest roepen om goedkeuring voor zijn oorlogsbegroting te krijgen.

De nieuwe Whig-ministers, die volgens een tijdgenoot als Whig Junto, als "a ministry within a ministry"⁵⁰ de geschiedenis in zouden gaan, stelden Willem in de parlementaire zitting van 1693-94 niet teleur. Dankzij goed parlementair management besloot het Lagerhuis in december 1693 het leger met 20.000 man uit te breiden.⁵¹ In april wist Montagu een wetsvoorstel dat de oprichting van de Bank of England mogelijk maakte door het parlement te loodsen, waardoor Willem gemakkelijk leningen kon afsluiten. Een maand eerder was Shrewsbury staatssecretaris geworden, nadat de koning uiteindelijk zijn bezwaren tegen de *Triennial Bill* had laten varen.⁵² Als dank voor bewezen diensten werd Russell *first Lord of the Admiralty*, Montagu *Chancellor of the Exchequer* en Shrewsbury mocht de hertogstitel gaan voeren.

Dat het kabinet het parlement toch niet volledig onder controle had, bleek in januari 1694 toen Willem zich genoodzaakt zag een door beide Huizen goedgekeurde *Place Bill* met zijn veto te treffen.⁵³ Ook de omstandigheid dat in april 1694 Robert Harley met de meeste stemmen (148) opnieuw in de *Public Accounts Commission* gekozen werd kon de Whig Junto niet tot tevredenheid stemmen.

Zitting van het Engelse parlement

Harley's gezag bij de Country Whigs bracht Shrewsbury ertoe een aantal gesprekken met Harley te voeren om hem te overreden in de volgende parlamentszitting de Junto te steunen. Naar alle waarschijnlijkheid werd hem ook een ambt in het vooruitzicht gesteld. Harley liet zich echter niet overhalen omdat hij van mening was dat Lagerhuisleden de koning moesten controleren en geen ambten dienden te bekleden. Hij verweet zijn vroegere Whig-vrienden dat zij meehielpen de macht van het parlement te verkleinen.⁵⁴ Volgens Harley was er geen "great hope of amendement" en ging het de Juntoleden er alleen maar om "to get men in as they call it".⁵⁵

Aan de oorlogsbegroting van 1694-95 wilde Harley zijn steun niet onthouden omdat zijn versie van de *Triennial Bill* in november 1694 door het parlement werd goedgekeurd en de koning vervolgens liet weten geen gebruik van zijn vetorecht te zullen maken.

Maar aan het einde van de zitting, in maart 1695, bracht Harley de regering een gevoelige nederlaag toe. De Speaker van het Lagerhuis, Sir John Trevor en de secretaris van de *Treasury Commission*, Henry Guy, werden na een aanklacht steekpenningen te hebben aangenomen door het Lagerhuis uit hun ambt gezet. Montagu en Wharton wilden daarop eigen mensen in die functies benoemen, maar dat plan werd verijdeld door een coalitie van Tories en Country Whigs. Toen Wharton Sir Thomas Littleton, de Junto kandidaat, als Speaker voorstelde, werd zijn kandidatuur met 179 tegen 146 stemmen verworpen. Daarop stelden Sir Christopher Musgrave en Lord Digby, twee Tories, Paul Foley een bondgenoot van Harley voor als Speaker en hij werd zonder tegenstemmen gekozen. De nieuwe Speaker maakte meteen duidelijk dat de Junto niet op hem behoefde te rekenen "whatever his failings might be he would still preserve clean hands".⁵⁶ Deze splitsing onder de Whigs had vergaande gevolgen voor het voortbestaan van de Junto.

Na de herovering van Namen, één van de sterkste forten in Europa, in september 1695, gebruikte Willem zijn toegenomen populariteit om het parlement te ontbinden in de hoop een verkiezingsoverwinning te behalen. Shrewsbury was optimistisch: "I am confident that the nation is disposed to elect persons well effected to your interest and government".⁵⁷

Weliswaar wonnen de Whigs, maar het waren in de woorden van bisschop Burnet, de schrijver van *History of his own Time* "the sourer sort of Whigs".⁵⁸ Voor zover het de oorlog betrof kon de Junto nog wel over een meerderheid in het Lagerhuis beschikken, maar toen de vrede in september 1697 eenmaal gesloten was, bleek de Junto zich door het toeëigenen van macht, de benoeming van politieke vrienden op belangrijke posten en de heffing van hoge belastingen zo impopulair te hebben gemaakt dat een coalitie van Tories en Country Whigs tegen hen te hoop liep. Volgens een politieke medestander van Harley was het de schuld van de Whig Junto dat hij met de Tories ging samenwerken:

"it was their (the Junto's-W.T.) deserting the true interest of their country and running into and supporting all the mismanagements of William III's reign that made him join with those that were called Tories ... to rescue the nation from the rapine of that corrupt ministry".⁵⁹

The New Country Party 1697-1702

De aanval van deze nieuwe groepering die de naam New Country party droeg, kwam voor de regering op een zeer ongelukkig tijdstip. Een eensgezind kabinet zou al moeite genoeg gehad hebben met de stormloop van de Country Whigs, onder leiding van Harley en de Tories, te weerstaan. Van harmonie tussen de leidende ministers was na het sluiten van de Vrede van Rijswijk geen sprake meer.

De oorzaak van die verdeeldheid lag in de slechte verstandhouding tussen Sunderland en de Whig Junto, die van mening was dat de "minister behind the curtain" teveel invloed uitoefende op Willem III. Deze beseftte dat de Junto-leden zich de regeringsmacht wilden toeëigenen en daarom beloofde hij hen, met uitzondering van Wharton, aan het eind van de parlementaire zitting van 1696-97, toen de vrede in zicht was, wel met titels en grond als dank voor hun tijdens de oorlog geleverde prestaties, maar om zijn onafhankelijkheid tegenover de Junto te tonen benoemde de koning Sunderland tot Lord Chamberlain.

De Junto kon de promotie van zijn rivaal maar slecht verkroppen en, Wharton in het bijzonder, ergerde zich aan het feit dat de koning hem maar niet in een functie met politiek aanzien wilde benoemen. Toen Sir William Trumbull, die in april 1695 de overleden John Trenchard was opgevolgd, op 1 december 1697 ontslag nam omdat "he had been treated more like a footman than a Secretary"⁶⁰, eiste de Junto deze baan dan ook op voor Wharton. Maar op advies van Sunderland benoemde de koning James Vernon, Shrewsbury's rechterhand als opvolger van Trumbull.

De Junto besloot wraak te nemen op Sunderland. De mogelijkheid daartoe deed zich voor tijdens de debatten over de inkrimping van het leger. Aangezien er vrede gesloten was, diende Harley op 10 december 1697 een motie in om het landleger terug te brengen tot de omvang die het in 1680 had. Een dag later ging het Lagerhuis met 185 tegen 148 stemmen accoord met deze motie, wat inhield dat het leger tot 8.000 man moest worden teruggebracht. Tijdens het debat richtte een Lagerhuislid zijn pijlen op Sunderland:

"It is only reasonable for us to take care in conceding the upkeep of a peace-time army to a King who retains as his chose adviser a man who was the standardbearer of despotism in the last two reigns".⁶¹

Bang voor een aanval op zijn adviseur verzocht Willem de Junto Sunderland te helpen bij diens verdediging. De Junto weigerde, waardoor Sunderland in paniek raakte en zijn ontslag aanbood, boos op de partij "whom he could never oblige to live easily with him or to treat him with common civility".⁶²

Willem was razend op de Whig Junto, temeer daar Shrewsbury, die de contacten tussen de koning en de Whig ministers onderhield, in september al ontslag had aangevraagd en sindsdien buiten Londen verbleef zonder zich nog actief met politieke zaken bezig te houden.

De aanleiding voor zijn ontslagaanvraag was de ontdekking van een Jacobitische samenzwering tegen het leven van de koning in februari 1696. De leider, Sir John Fenwick, was gearresteerd en had Shrewsbury en andere leidende politici ervan beschuldigd met Jacobus II te hebben samengezworen tegen Willem III. Hoewel Shrewsbury dit ontkende en de koning hem verzekerde niet aan zijn trouw te twifelen, voelde Shrewsbury zich in zijn goede naam aangetast. De van nature toch al zwaarmoedige politicus kon niet meer op tegen de spanning en wilde ontslag. In december 1698 zou hij zich definitief terugtrekken.

Door Sunderlands verloor de koning opnieuw een toegewijd adviseur. Als reactie trok Willem zijn steun aan de Whig Junto in, die zonder duidelijke leiding en instructie van de koning een gemakkelijke prooi bleek voor het Lagerhuis.

Gezien de gevaarlijke internationale situatie, die door het spoedig verwachte overlijden van de Spaanse koning Carlos II zou kunnen worden veroorzaakt, wilde Willem III een leger van 30.000 man op de been houden. Daarom had hij de strijdkrachten niet ingekrompen tot het niveau dat het parlement in 1697 geëist had.⁶³ Dit had tot gevolg dat het, in augustus 1698 op grond van de Triennial Bill, nieuw gekozen parlement de legerreductie in december weer opnam. In het Lagerhuis was de Whig Junto in de minderheid. De oppositie had "the complaints of taxes and offices", zoals Somers aan Shrewsbury schreef, gebruikt om de regering een nederlaag toe te brengen.⁶⁴

Op voorstel van Harley besloot het Lagerhuis dat de totale troepenmacht in Engeland niet meer dan 7.000 man mocht bedragen. Met hun eis dat zich onder die troepen geen buitenlanders mochten bevinden, toonden de MP's evenwel dat hun bezwaren zich niet alleen richtten tegen staande legers, maar dat zij het vooral op de persoon van de koning gemunt hadden, want onder die buitenlandse troepen bevond zich ook de Blauwe Garde van de koning.

Willem was zo kwaad dat hij zich in eerste instantie besloot Engeland te verlaten. Somers wist de koning hiervan te weerhouden, maar een vertrek zou hem tenminste wel voor verdere acties van het parlement gespaard hebben.

Nu stelde het Lagerhuis aan het einde van de zitting 1698-99 een commissie in, die de *Irish forfeitures* moest onderzoeken. Van de op de

Ierse rebellen in de oorlog van 1689-91 buitgemaakte grond had Willem een groot gedeelte aan zijn generaals en favorieten geschonken. Het Lagerhuis was van mening dat die grond verkocht moest worden om de oorlogsschuld af te lossen.

Het rapport van de onderzoekscommissie stelde de waarde van de *Irish forfeitures* op £1.547.792.⁶⁵ Koren op de molen van de Country oppositie was de informatie dat Nederlandse gunstelingen zoals Joost van Keppel, graaf van Albemarle, die inmiddels Portland als eerste gunsteling voorbij was gestreefd, 108.633 acres ontvangen had, terwijl Viscount Woodstock, een zoon van Portland er 135.820 had gekregen. Het Lagerhuis diende een *Resumption Bill* in waaraan Willem op 10 april 1700 met grote tegenzin zijn goedkeuring hechtte. Aan Heinsius schreef de koning twee dagen later "het is de quaetste sessie geweest die ick oyt heb gehad".⁶⁶ Vanzelfsprekend reageerde Harley heel anders: "every day shows more and more the greatness of the divine mercy in our deliverance in passing the bill".⁶⁷

Inmiddels waren de leden van de Whig Junto ofwel afgetreden of ontslagen. Op 15 mei 1699 had Russell ontslag genomen omdat de koning zijn eis om George Rooke, een Tory admiraal te ontslaan, naast zich neergelegd had. Montagu, bang geworden voor het onderzoek naar mogelijke malversaties volgde op 15 november. Willem zelf ontsloeg Somers omdat deze volgens de koning niet méér actie ondernomen had om de aanname van de *Resumption Bill* te voorkomen. Bovendien hoopte Willem met het ontslag van de minister die de Whig partij personifieerde een betere relatie met het door de New Country party gedomineerde Lagerhuis op te bouwen.⁶⁸

Harley had zijn doel bereikt; "the blasted men whose avarice and oppression would never be borne"⁶⁹ waren van het politieke toneel verdwenen. Dankzij hun vertrek wilde Harley wel voldoen aan het verzoek van de koning het Lagerhuis te betrekken bij de regeling van de troonopvolging, die door de dood op 30 juli 1700 van de elfjarige hertog van Gloucester, het enig nog in leven zijnde kind van prinses Anne urgent geworden was. Aan zijn eis van nieuwe verkiezingen en een kabinet met vertegenwoordigers van de New Country party kwam Willem tegemoet door Rochester tot *Lord Lieutenant* van Ierland te benoemen en diens protégé, Charles Hedges tot staatssecretaris. Trouw aan zijn politieke filosofie weigerde Harley zelf een overheidsfunctie te aanvaarden. Voor hem werd de functie van Speaker van het nieuw te kiezen Lagerhuis gereserveerd.⁷⁰

Bij de verkiezingen van december 1700 boekte de New Country party een aanzienlijke winst. Harley werd met een meerderheid van 249 tegen 125 stemmen tot Speaker gekozen.

Ofschoon de coalitie van Tories en Country Whigs over een meerderheid in het Lagerhuis beschikte en de koning geen enkele Whig minister meer in dienst had, verliep de zitting niet vlekkeloos. Wel regelde de New Country party in juni 1701 in de *Act of Settlement* de troonopvolging. Bepaald werd dat na de dood van prinses Anne de troon zou toevallen aan Sophia, een dochter uit het huwelijk van Elizabeth, een zus van Karel I, met de "Win-

terkoning" Frederik V. Sophia had een zoon George, die sinds kort de titel Keurvorst van Hannover mocht dragen.

Voor het overige was de *Act of Settlement* een *Country charter* met een voor Willem krenkende inhoud. De clausule dat een nieuwe monarch geen buitenlanders in dienst mocht hebben en toestemming aan het parlement moest vragen om de Britse eilanden te mogen verlaten was met name tegen hem gericht.⁷¹

Ook slaagde Harley er niet in zijn Tory bondgenoten te controleren. Die vielen in april 1701 Somers aan voor zijn aandeel in de verdelingsverdragen die Willem in 1698 en 1700 met Lodewijk XIV gesloten had zonder het parlement daarvan op de hoogte te stellen. De motie om een impeachmentprocedure tegen de voormalige *Lord Chancellor* te beginnen werd door het Lagerhuis met 198 tegen 188 stemmen aangenomen. Vervolgens werden ook de andere leden van de Junto, met uitzondering van Wharton, aangeklaagd.

Deze acties vielen bij Willem niet in goede aarde. Ook twijfelde hij aan de bereidheid van de New Country party zich volledig in te zetten voor de oorlog over de Spaanse erfenis die opnieuw dreigde uit te breken.

In zijn testament had Carlos II, die in oktober 1700 overleed, bepaald dat de hele Spaanse erfenis zou toevallen aan Philips van Anjou, de tweede zoon van de Dauphin. Lodewijk accepteerde het testament en behalve Willem III verwelkomden de meeste Engelse politici de laatste wil van de Spaanse koning. Al gauw bleek echter dat Lodewijk XIV en niet zijn kleinzoon de Spaanse politiek bepaalde. Gezien de dreigende verstoring van het Europese machtsevenwicht gaf het Lagerhuis Willem £ 2.400.000 voor een leger en vloot.⁷² Toch beseftte Willem dat de Junto Whigs een oorlog met meer inzet zouden voeren dan de zittende ministersploeg. Zijn hoop de Whigs opnieuw regeringsverantwoordelijkheid te geven ging in vervulling, want in september 1701 erkende Lodewijk XIV, na het overlijden van Jacobus II, diens zoon als koning van Engeland. Daarmee schond Lodewijk XIV de Vrede van Rijswijk. Oorlog werd onvermijdelijk.

In de hoop dat de Whigs zouden profiteren van deze agressieve daad van de Franse koning, ontbond Willem het parlement. De verkiezingen leidden tot een terugval van de New Country party, doordat een aantal Country Whigs zich verzoende met de Junto.⁷³ De partijen hielden elkaar beter in evenwicht wat onder meer bleek uit de keuze van een nieuwe Speaker. Harley werd weliswaar herkozen, maar dit keer slechts met een meerderheid van vier stemmen.⁷⁴

De verkiezingsuitslag bracht Willem ertoe opnieuw Whigs op ministerposten te benoemen en die trend zou zich zeker hebben doorgezet als de koning niet in maart 1702 was overleden.

Conclusie

Bij het lezen van de briefwisseling tussen Willem III en Heinsius valt op hoe vaak de koning, duidelijk geërgerd, het woord "parteyenschappen" in de mond nam. Willem III, die welhaast geobsedeerd werd door de dreiging van Frankrijk, kon weinig begrip opbrengen voor de strijd die de partijen in het Parlement voerden. Volgens hem leidde het de aandacht maar af van wat hij als zijn levenstaak beschouwde. Daarom was Willem zo gelukkig met de Whig Junto, die in de jaren 1693 tot 1697 goed parlementair management wist te combineren met intensieve strijd tegen Frankrijk.

Men kan zich voorstellen dat een aantal parlementariërs de nieuwe ontwikkelingen, die de oorlog met zich meebracht, zoals de groei van leger en de uitbreiding van het overheidsapparaat, met wantrouwen gadesloeg. Toch valt naar mijn mening het verwijt van de New Country party dat de koning en zijn ministers de oorlog hadden gebruikt om hun macht ten koste van het parlement te vergroten vooral toe te schrijven aan de xenofobie en de "little Englander" mentaliteit van de gemiddelde country gentleman, die jaloers was op de vele successen van de Whig Junto.⁷⁵

Het parlement behield immers zijn budgetrecht. Het werd niet gedwongen accoord te gaan met de heffing van vaste belastingen waardoor het zichzelf buitenspel zette. De koning beïnvloedde de verkiezingen niet en hield zich keurig aan de Engelse wetten, zelfs toen het parlement met aanname van de *Act of Resumption* duidelijk zijn afkeer van de vreemde vorst toonde.

Onder het bewind van de Nederlandse koning konden de Engelse politici ervaring opdoen met de werking van het parlementaire stelsel. Ze gaven volgens Willem ook toe dat ze veel vrijheid bezaten "...daer sij selfs moeten bekennen noeyt sooveel (vrijheid-W.T.) gehadt te hebben, nogh selfs niet voor mij te vreesen".⁷⁶ Voor die vrijheid waren de Engelse parlementariërs Willem niet dankbaar. Zou een Engelse koning, die zich om zijn imago bekommerd had en belangstelling voor zijn onderdanen had getoond, meer waardering voor zijn werk ondervonden hebben?

Noten

1. Journael van Constantijn Huygens, den zoon i. (Utrecht, 1876) 193.
2. G. van Alphen, *De Stemming van de Engelschen tegen de Hollanders in Engeland tijdens de regeering van den Koning-Stadhouder Willem III* (Assen, 1938) 24.
3. H.C. Foxcroft, *The life and letters of Sir George Savile, Bart. First Marquis of Halifax*. ii (Londen, 1898) 210.
4. E.L. Ellis, "William and the Politicians" in: G. Holmes (ed), *Britain after the Glorious Revolution* (Londen, 1969) 119.
5. B.W. Hill, *The Growth of parliamentary parties, 1689-1742* (Londen,

- 1976) 38.
6. J.R. Jones, *Country and Court, England 1658-1714* (Londen, 1978) 253.
7. D.H. Somerville, *The King of Hearts. Charles Talbot, Duke of Shrewsbury* (Londen, 1961) 56.
8. K. Feiling, *A history of the Tory party, 1640-1714* (Oxford, 1924) 249. Een heel kleine groep Tories wilde Jacobus wel terug. Zie H. Horwitz, *Revolution Politicks. The career of Daniel Finch, second Earl of Nottingham, 1647-1730* (Cambridge, 1968) 70-71.
9. G.J. Renier, *William of Orange* (Londen, 1939) 126.
10. B.W. Hill, *The growth of Parliamentary Parties*, 35.
11. H.C. Foxcroft, *Halifax*, ii, 281.
12. D. Ogg, *England in the reign of James II and William III* (Oxford, 1955) 229.
13. A. Browning, *Thomas Osborne, Earl of Danby*, i (Glasgow, 1944) 70.
14. H.C. Foxcroft, *Halifax*, ii, 207.
15. C. Roberts, "The constitutional significance of the financial settlement of 1690", in: *Historical Journal*, XX (1977) 62.
16. G.V. Bennett, "Conflict in the Church" in: G. Holmes (ed.) *Britain after the Glorious Revolution, 160-161*. Zie ook H. Horwitz, *Parliament*, 34.
17. B.W. Hill, *Growth of parliamentary parties*, 41. Zie ook H. Horwitz, *Parliament*, 34.
18. H.C. Foxcroft, *Halifax*, ii, 226 en 229.
19. W. Coxe, *Private and Original Correspondence of Charles Talbot, Duke of Shrewsbury* (Londen, 1821) 15.
20. B. W. Hill, *Growth of parliamentary parties*, 43.
21. J.P. Kenyon, *Stuart England* (Harmondsworth, 1985) 282.
22. H.C. Foxcroft, *Halifax*, ii, 243.
23. *ibidem*, 248.
24. H. Horwitz, *Parliament*, 53.
25. J.R. Jones, *Country and Court*, 262-263.
26. H. Horwitz, *Revolution Politics*, 116-117.
27. H. Horwitz, *Parliament*, 62.
28. J.R. Jones, *Country and Court*, 257.
29. K. Feiling, *History of the Tory party*, 292 en DNB sub voce Musgrave.
30. McInnes, *Robert Harley*, 28.
31. *ibidem*, 31.
32. H. Horwitz, *Parliament*, 72.
33. H. Horwitz, *Revolution Politics*, 127. Zie ook H.C. Foxcroft, *Halifax*, ii, 153.
34. H. Horwitz, *Parliament*, 104.
35. *ibidem*.
36. J.H. Plumb, *The growth of political stability. England 1675-1725* (Boston, 1967) 144.
37. H.C. Foxcroft, *Halifax*, ii, 161. Zie ook R.J.A. Martin, *The Whig party*

- 1689-95 (The University of Lancaster, 1978) 185.
38. E. Hamilton, *Backstairs dragon. A life of Robert Harley, Earl of Oxford* (Londen, 1969) 16.
 39. H. Horwitz, *Parliament*, 117.
 40. E.S. de Beer (ed.) *The diary of John Evelyn*, v (Oxford, 1955) 135. Somers was op 2 mei 1692 tot *Attorney-General* benoemd. Zie ook W.L. Sachse, *Lord Somers. A political portrait* (Manchester, 1975) 64.
 41. Willem aan Heinsius, 3-11-1693, *Archives*, derde serie, i, 332.
 42. E.L. Ellis, "William and the Politicians", 125.
 43. H.C. Foxcroft, *Halifax*, ii, 209.
 44. R. Martin, "Robert Spencer, Earl of Sunderland" in: T. Eustace (ed.) *Statesmen and Politicians of the Stuart Age* (Londen, 1985) 238.
 45. R. Martin, *The Whig party*, 235.
 46. Yard aan Stanhope, 7 november 1693, geciteerd bij Horwitz, *Parliament*, 118.
 47. *ibidem*.
 48. R. Martin, *The Whig party*, 195.
 49. J.R. Jones, *Country and Court*, 308. Zie ook J.P. Kenyon, *Stuart England*, 302-303.
 50. W.L. Sachse, *Lord Somers*, 113.
 51. H. Horwitz, *Parliament*, 124.
 52. D.H. Somerville, *King of Hearts*, 85.
 53. R. Martin, *The Whig party*, 182.
 54. *ibidem*, 250. Zie ook J.A. Downie, *Robert Harley and the press. Propaganda and public opinion in the age of Swift and Defoe* (Cambridge, 1979) 21.
 55. *Historical Manuscripts Commission, Portland MSS*, iii, 560.
 56. H. Horwitz, *Parliament*, 150.
 57. W. Coxe, *Private and Original Correspondence*, 105.
 58. B.W. Hill, *Growth of parliamentary parties*, 65.
 59. J.A. Downie, *Robert Harley and the press*, 21.
 60. D.H. Somerville, *King of Hearts*, 145.
 61. J.P. Kenyon, *Sunderland*, 297.
 62. W. Coxe, *Private and Original Correspondence*, 511.
 63. J.R. Jones, *Country and Court*, 306.
 64. J.P. Kenyon, *Sunderland*, 307.
 65. J.G. Simms, *The Williamite Confiscation in Ireland, 1690-1703* (Westport, 1976) 108.
 66. *Archives*, derde serie, iii, 100.
 67. *Portland MSS*, iii, 618.
 68. H. Horwitz, *Parliament*, 269-270. Zie ook W.L. Sachse, *Lord Somers*, 166.
 69. G.P.R. James, *Letters illustrative of the reign of William III from 1696 to 1708*, iii (Londen, 1841) 90-91.
 70. J.P. Kenyon, *Sunderland*, 320. Zie ook J.P. Kenyon, *Stuart England*,

- 305.
71. J.R. Jones, *Country and Court*, 311. Zie ook E. Hamilton, *Backstairs Dragon*, 35.
 72. H. Horwitz, *Parliament*, 288.
 73. B.W. Hill, *Growth of parliamentary parties*, 88-89.
 74. H. Horwitz, *Parliament*, 299.
 75. W.L. Sachse, *Lord Somers*, 114 en 129.
 76. *Archives*, derde serie, ii, 22-23.

TMA

EEN NIEUW TIJDSCHRIFT VOOR MEDITERRANE ARCHEOLOGIE

- TMA besteedt aandacht aan de actuele archeologische activiteiten in het Mediterrane gebied, uitgaande van Nederlandse en Belgische instituten.
- TMA is een toegankelijk wetenschappelijk tijdschrift. Het is bedoeld voor iedereen met meer dan oppervlakkige belangstelling voor de Mediterrane archeologie.
- Elk nummer van TMA presenteert een uitgewerkt thema, met daarnaast losse artikelen en boekrecensies.

Het eerste nummer is begin mei 1988 verschenen en bevat o.a. "een inventarisatie van het lopend onderzoek van de Nederlandstalige universiteiten in Griekenland en Italië".
"Ideale Archeologie".

Het tweede nummer verschijnt in het najaar 1988 met als thema: "Bronstijd Griekenland".

ABONNEER U NU door storting van fl 25,- of bfr 450 op girorekening 5859344, t.n.v. TMA, postbus 7030, 9701 JA GRONINGEN. Studenten betalen fl 22.50 of bfr 410 (onder vermelding van studienummer).

TMA verschijnt twee maal per jaar, de abonnementsprijs is incl. verzendkosten.